

Ella Valtonen

LUOKANOPETTAJIEN KÄSITYKSIÄ SUKUPUOLISENSITIIVISYYDESTÄ JA SEN NÄKYMISESTÄ ALAKOULUN ARJESSA

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Huhtikuu 2023

TIIVISTELMÄ

Ella Valtonen: Luokanopettajien käsityksiä sukupuolisensitiivisyydestä ja sen näkymisestä alakoulun arjessa
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Huhtikuu 2023

Käsitteet sukupuolisensitiivisyys, sukupuolitietoisuus ja sukupuolen moninaisuus ovat olleet viime vuosien aikana entistä enemmän näkyvillä mediassa ja julkisessa keskustelussa. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää miten luokanopettajat ymmärtävät sukupuolisensitiivisyyden käsitteen ja miten sukupuolisensitiivinen lähestymistapa näkyy alakoulun opetuksessa ja arjessa.

Tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen eli laadullinen. Aineisto tutkimukseen on kerätty kvalitatiivisen kyselylomakkeen avulla yhden Suomen kunnan luokanopettajilta, sekä luokanopettajien Facebook keskustelupalstalta. Tutkimus on rajattu alakoulussa työskenteleviin luokanopettajiin, jotka ovat työskennelleet opettajana vähintään kahden vuoden ajan ja jotka työskentelevät tutkimuksen toteutushetkellä luokanopettajana alakoulussa. Tutkimuskysymykset on rajattu alakoulun opettajiin, koska alakoulu on lasten identiteetin kehittymisen kannalta tärkeä vaihe. Myös varhaiskasvatukseen, jossa sukupuolisensitiivisyys on jo selkeämmin esillä, ja alakoulun toiminnan lähentymisen näkökulmasta on perusteltua tutkia luokanopettajien näkemyksiä, jotta niitä voidaan tulevaisuudessa mahdollisesti verrata keskusteluun sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksessa. Tutkimuskysymyksiin on haettu vastauksia sisällönanalysin ja vastausten teemoittelun avulla.

Tutkimuksessa tuli ilmi, että julkisen keskustelun tavoin myös luokanopettajien käsitykset sukupuolisensitiivisyydestä eroavat toisistaan. Luokanopettajien käsityksissä sukupuolisensitiivisyydestä löysin erityisesti sukupuolen moninaisuuden huomioimisen, stereotyyppien tiedostamisen ja niiden välttämisen. Lisäksi tutkimuksessa ilmeni muista käsityksistä poiketen myös näkemys sukupuolen määrittämisestä biologian mukaan. Kysyttäessä sukupuolisensitiivisyyden näkymisestä alakoulun arjessa tulokset osoittavat sen vaikuttavan opetuksen sisältöön, oppilaiden ryhmittelytapoihin, toiminnan ohjaukseen, opettajien sanavalintoihin, sekä oppilaan kohtaamiseen yksilönä. Lisäksi löysin aineistosta luokanopettajien kokemia haasteita sukupuolisensitiivisyydelle. Näihin kuuluu sukupuolitetut tilat ja mittaukset, erimielisyydet kollegoiden ja oppilaiden perheiden kanssa, sekä opettajien ja oppilaiden sisäistämät sukupuolistereotyyppiat.

Avainsanat: sukupuolisensitiivisyys, sukupuolitietoisuus, sukupuolineutraalius, sukupuolen moninaisuus, sukupuolten tasa-arvo, yhdenvertaisuus, kasvatus, koulutus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	SUKUPOOLI JA OPETUS	7
2.1	Sukupuolen moninaisuus ja sukupuolinormit.....	7
2.2	Sukupuolisensitiivisyyden määritelmät	8
2.3	Tasa-arvo ja sukupuolittuneisuus koulutuksessa	10
2.3.1	<i>Koulutuksen historiallinen rooli tasa-arvon edistäjänä</i>	10
2.3.2	<i>Feministinen kasvatustutkimus</i>	11
2.3.3	<i>Sukupuolittuneisuus peruskoulussa</i>	12
2.3.4	<i>Sukupuoli opetussuunnitelmissa</i>	13
2.4	Sukupuolisensitiivisyys tasa-arvon välineenä.....	15
2.4.1	<i>Sukupuolisensitiivinen kasvatusta ja koulutus</i>	15
2.4.2	<i>Sukupuoli opettajankoulutuksessa</i>	16
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	19
3.1	Tutkimuskysymykset.....	19
3.2	Aineiston keruu	19
3.3	Aineiston analyysi	20
3.4	Tutkimuksen eettisyys.....	20
4	TUTKIMUSTULOKSET	22
4.1	Luokanopettajien käsityksiä sukupuolisensitiivisyydestä.....	22
4.2	Sukupuolisensitiivisen lähestymistavan näkyminen opetuksessa, vuorovaikutuksessa ja alakoulun arjessa	24
4.2.1	<i>Opetus ja ohjaus</i>	24
4.2.2	<i>Vuorovaikutus</i>	26
4.2.3	<i>Sukupuolisensitiivisyyden haasteet</i>	27
5	POHDINTA	30
5.1	Tutkimuksen luotettavuus	30
5.2	Tulosten tarkastelu.....	31
	LÄHTEET	35
	LIITTEET	38
	Liite 1: Kyselylomake	38

1 JOHDANTO

Käsitteet sukupuolisensitiivisyys, sukupuolitietoisuus ja sukupuolen moninaisuus ovat olleet viime vuosien aikana entistä enemmän näkyvillä mediassa ja julkisessa keskustelussa. Tasa-arvoon, yhdenvertaisuuteen ja niiden tavoitteluun liittyen kiivasta keskustelua on herättänyt sukupuolisensitiivinen näkökulma kasvatukseen ja opetukseen. Julkisessa keskustelussa ilmenee niin kehuja kuin myös kritiikkiä lähestymistapaa kohtaan. Kritiikki pohjautuu usein käsitteen väärinymmärtämiseen. Esimerkiksi toimittaja Irene Naakka (2017) kysyy Iltalehden sivuilla julkaisemassaan kolumnissa, miksi kaikille hyödyllinen asia on muutettu eräänlaiseksi kirosanaksi ja ymmärretty täysin väärin. MTV Uutisten (2022) toimittamassa haastattelussa Seta ry:n nuorisopoliittisen vaikuttamisen asiantuntija Lotte Telakivi kertoo, että väärää tietoa levitetään niin tahattomasti kuin tahallisestikin.

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää miten luokanopettajat ymmärtävät sukupuolisensitiivisyyden ja kokevat sen mukaisen lähestymistavan näkyvän alakoulun arjessa. Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon teemat ovat itselleni tärkeitä ja oleellinen osa omaa arvoperustaa ja identiteettiä niin työelämässä, luokanopettajaopinnoissa kuin yksityiselämässäkin. Kasvatusalan opinnoissa ja töissä sukupuolen ja tasa-arvon teemat ovat toistuvasti tulleet eteen viime vuosien aikana. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat olennaisia tavoitteita kasvatusalalla ja tasa-arvotavoitteita onkin asetettu opetushallinnon toimesta Suomen koulutusjärjestelmässä jo 1970-luvulta asti (Eskelinen & Itäkare 2020). Viime vuosina lisääntynyt puhe tarpeesta sukupuolisensitiivisyyteen kasvatuksessa ja koulutuksessa on yksi tapa, jolla tavoitteita pyritään saavuttamaan.

Varhaiskasvatussuunnitelmanperusteisiin sisällytettiin vuonna 2018 maininta sukupuolisensitiivisyydestä ja sen mukaisesta kasvatuksesta (Opetushallitus, 2018). Nykyisessä perusopetussuunnitelmassa (Opetushallitus, 2014) sukupuolisensitiivisyyttä ei sanana mainita, mutta siitä huolimatta

suunnitelma sisältää mainintoja tavoista lähestyä sukupuolta, jotka muistuttavat sukupuolisensitiivisyyden periaatteita. Onkin mahdollista, että perusopetussuunnitelmaa tullaan varhaiskasvatussuunnitelman tavoin uudistamaan tulevaisuudessa tavalla, joka selkeämmin sisällyttää vaatimuksen sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta ja opetuksesta. Uudistumisen mahdollisuus on yksi niistä syistä, joiden takia haluan tutkia luokanopettajien tämänhetkisiä käsityksiä ja käytäntöjä nykyisen perusopetussuunnitelman ja sukupuolittietoisuuden valossa.

Sukupuolisensitiivisyydestä ei puhuta oman kokemuksen mukaan muutamia nopeita mainintoja lukuun ottamatta juurikaan luokanopettajaopintojen oppisisällöissä. Onkin mielenkiintoista selvittää, miten työssäkäyvät luokanopettajat ymmärtävät käsitteen, josta ei ole olemassa varsinaista opintokokonaisuutta alan korkeakouluopinnoissa.

Tämänhetkinen yhteiskuntamme pyörii yhä vahvasti sukupuoliroolien ja -normien ympärillä. Oletukset kaksijakoisesta sukupuolesta ja heteroseksuaalisuudesta rakentavat myös koulutuslaitosten sisällä normaaliutta määrittelevää valtaa (Naskali, 2010). Jääskeläisen ja kollegoiden (2015) mukaan kasvatuksen ja opetuksen sukupuolittuneisuus ilmenee muun muassa oppilaiden kiinnostuksen kohteissa, oppiaine- ja uravalinnoissa, oppimistuloksissa, sekä luottamuksessa omaan osaamiseen. Esi- ja peruskouluikäisille lapsille välittyy jomonin tavoin oman ympäristön tasa-arvotilanne ja kasvattajien ja opettajien vastuulla on lisätä oppilaiden tietoisuutta ja ymmärrystä tasa-arvon rakentumisesta. (Jääskeläinen ym., 2015). Luokanopettajat ovat siis kasvatuksen kannalta keskeisen asemansa takia vastuussa osaltaan myös oppilaiden sukupuoli- ja tasa-arvokäsitysten rakentumisesta ja tästä syystä on heidän näkemyksiään sukupuolisensitiivisyydestä perusteltua tutkia.

2 SUKUPUOLI JA OPETUS

2.1 Sukupuolen moninaisuus ja sukupuolinormit

Terveyden- ja hyvinvoinninlaitoksen (THL) (2023) mukaan suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsee vahva binäärinen eli kaksijakoinen sukupuolinormi, jossa ihmiset jaotellaan miehiin ja naisiin. Binääristen sukupuolten lisäksi olemassa on kuitenkin myös muita sukupuolia, joiden kattoterminä käytetään usein käsitettä muunsukupuolinen. Seta ry (2021), eli sateenkaari-ihmisten ihmisoikeus- ja kansalaisjärjestö, kertoo muunsukupuolisen ihmisen voivan olla jotain mieheyden ja naiseuden välillä, niitä molempia tai täysin niiden ulkopuolella. Sukupuoli on moninainen eikä sen moninaisuus viittaa vain sukupuolivähemmistöihin vaan kuvaa jokaisen yksilöllistä kokemusta omasta sukupuolesta, sekä yleisesti sukupuolen moninaista ilmenemistä yhteiskunnassa (THL, 2023).

Sukupuolinormeilla voidaan viitata Terveyden- ja hyvinvoinninlaitoksen (2023) mukaan myös niihin oletuksiin ja odotuksiin, joita kohdistetaan muun muassa tietyn sukupuolen kykyihin, ulkonäköön ja käyttäytymiseen. Normeihin liittyy käsite sukupuolistereotyytiat, jotka ovat usein tiedostamattomia ja negatiivisia ennakkokäsityksiä sisältäviä, pelkistettyjä, etenkin binäärisiin sukupuoliin eli naisiin ja miehiin kohdistettuja, oletuksia ominaisuuksista ja käyttäytymisestä (THL, 2023). Sukupuolinormatiivisuuden mukaan ihmisten sukupuoli määräytyy anatomisten ja biologisten piireiden sekä ulkoisen olemuksen ja ilmaisun mukaan naisiin ja miehiin, joille tyypillisin tavoin jokaisen tulisi käyttäytyä yhteiskunnassa (Seta ry, 2021). Normin mukaisesti sukupuolet nähdään toistensa vastakohtina ja muuttumattomina.

Vaikka sukupuolisensitiivisyydellä pyritään parantamaan yhdenvertaisuutta kaikkien lasten osalta, ovat sateenkaari eli sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat lapset ja nuoret muita haavoittumaisemmassa asemassa. Erityisesti sukupuolivähemmistöihin kuuluvat lapset ja nuoret ovat yhä muihin verrattuna

suurilta osin näkymättömiä ja altistuvat syrjinnälle, negatiivisille asenteille ja jopa väkivallalle oman identiteetin ja sen ilmaisutavan takia (Jääskeläinen ym., 2015). Seta ry:n (2021) määritelmän mukaan sukupuolivähemmistöillä oma sukupuoli-identiteetti eroaa syntymässä määritellystä sukupuolesta tai poikkeaa ilmaisun ja kokemuksen osalta jollain tavoin normatiivisesta sukupuolen käsityksestä. Sukupuolivähemmistöihin kuuluu muun muassa transsukupuoliset, muunsukupuoliset ja intersukupuoliset (Seta ry, 2021). Koulukulttuurin ylläpitämät oletukset sukupuolen kaksijakoisuudesta ja esiintymisestä altistaa normista poikkeavan sukupuolen ja seksuaalisuuden ilmaisun kiusaamisen kohteeksi, sekä vaikeuttaa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten identiteetin rakentumista (Naskali, 2010).

Sukupuolisensitiivisen lähestymistavan avulla pystytään haastamaan kapeita normien määrittelemiä ymmärryksiä sukupuolelle sopivasta ilmaisusta, toiminnasta ja käyttäytymisestä (Forde, 2012). Sukupuolisensitiivinen lähestyminen vaatii vallalla olevien käytänteiden ja oletusten aiheuttaman syrjinnän tunnistamista ja muuttamista ja sukupuolen ilmaisun moninaisuuden ja dynaamisuuden tiedostamista. Opettajat ja oppilaat voivat yhdessä arvostaa monimuotoisuutta ja pyrkiä ymmärtämään yhteiskunnan ja pedagogian diskursseja sukupuolesta. (Forde, 2012). Oppilailla tulee olla oikeus määrittellä itse oma identiteettinsä ja sukupuolitietoisien opettajan tulee osata tukea oppilaita oman sukupuolen itsemäärittelyn prosessissa (Jääskeläinen ym., 2015).

2.2 Sukupuolisensitiivisyyden määritelmät

Terveystieteiden tutkimuskeskus (2023) määrittelee sukupuolitietoisuuden tai sukupuolisensitiivisyyden olevan ”– – eri sukupuoliin kulttuurisesti ja sosiaalisesti liitettyjen oletusten, ennakkoluulojen ja käsitysten tunnistamista arkisessa toiminnassa ja puhetoissa – – [sekä] sukupuolistereotyyppien tunnistamista ja niiden kriittistä arviointia sekä tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta.” Niin kuin ylläesitetystä määritelmästä niin myös tässä tutkimuksessa sukupuolisensitiivisyyttä ja sukupuolitietoisuutta käsitellään toistensa synonyymeinä.

Seta ry (2021) kertoo sukupuolisensitiivisyydestä näin:

Sukupuolisensitiivisyys on ajattelutapa, jossa huomioidaan sukupuoli ja siihen liittyvät normit ja niiden vaikutukset sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla. Sukupuolisensitiivisyys-termiä käytetään erityisesti varhaiskasvatuksen ja nuorisotyön parissa. Kasvatuksen tavoitteena se tarkoittaa, että kasvatuksella tehdään tilaa jokaiselle lapselle olla omanlaisiaan tyttöjä, poikia tai muilla tavoin itsensä määrittäviä lapsia. Opetuksen parissa käytetään useimmiten sanaa sukupuolittietoisuus.

Termejä käytetään siis vaihtelevasti kontekstista riippuen, mutta niillä kuvataan samaa asiaa. Tässä tutkimuksessa päädyin käyttämään termiä sukupuolisensitiivisyys sillä se on tunnetumpi ja enemmän esillä ollut termi, vaikka opetuslalla usein käytetään myös sanaa sukupuolittietoisuus.

Sukupuolisensitiivisyys sekoitetaan usein virheellisesti sukupuolineutraaliuuteen. Sukupuolen moninaisuuden tunnistavan ja tiedostavan sukupuolisensitiivisen lähestymistavan sijaan sukupuolineutraaliudella viitataan sukupuolta ja sen erilaisia merkityksiä huomiotta jättävään ajattelutapaan (Seta ry, 2021). Sukupuolineutraalius voi ilmetä ”sukupuolisokeutena”, jolloin sukupuolta ei ollenkaan nähdä tai huomioida (Seta ry, 2021). Koska sukupuolen merkitystä tai vaikutuksia ei ollenkaan tiedosteta, sukupuolineutraali ajattelu ja toiminta voi olla ulossulkevaa ja jopa syrjivää (THL, 2023). Sukupuolineutraali lähestyminen siis usein epäonnistuu kunnioittamaan ja huomioimaan sukupuolen moninaisuutta ja merkityksellisyyttä yksilöiden ja yhteiskunnan kannalta.

Forden (2012) mukaan monet sukupuolen määritelmät ja lähestymistavat ovat ristiriidassa keskenään, ja niitä on vaikea toteuttaa käytännössä. Yksipuolinen sukupuolentarkastelu opetusta ja oppimistuloksia kuvaavien tilastojen ja numeroiden avulla ei riitä. Pelkkä tilastollinen lähestymistapa ei tarpeeksi huomioi oppilaiden kokemusmaailmaa ja tarpeita. Forde (2012) kritisoi sukupuolineutraalia lähestymistä, joka epäonnistuu yhteiskunnassa vaikuttavien ja tasa-arvoa horjuttavien valtarakennelmien ja sukupuolihierarkioiden huomioimisessa. Forde on verrannut sukupuolisensitiivisyyttä myös ”naisystävällisen” (female-friendly) ajattelutavan kanssa. Lähestymistapa kannustaa naisten näkökulmien, osaamisen ja arvojen sisällyttämiseen, mutta lähestymistapa jää kokonaisuuden kannalta yksipuoliseksi tavassaan käsitellä sukupuolta. Sukupuolisensitiivisyyden voidaan kuvailla muodostuvan näiden kahden näkökulman välisestä jännityksestä vastaamaan niiden puutteisin. Sukupuolisensitiivisyys toimii omalla tavallaan kompromissina sukupuolen

häivyttämisen ja naisten voimaannuttamisen välillä. Sukupuolisensitiivisyys vaatii kyseenalaistamaan ja tiedostamaan sukupuoleen liittyviä ilmiöitä ja oletuksia. (Forde, 2012). Lähestymistapa pyrkii siis monipuolisempaan ja syvällisempään sukupuolen ja sen moninaisuuden huomioimiseen.

2.3 Tasa-arvo ja sukupuolittuneisuus koulutuksessa

2.3.1 Koulutuksen historiallinen rooli tasa-arvon edistäjänä

Koulutus on ollut historiallisesti keskeinen osa sukupuolten yhteiskunnallisen tasa-arvon edistämistä, ja naisten koulutukselliset oikeudet ovat mahdollistaneet muun muassa naisten emansipaation (Naskali, 2010). Koulutus on siis jo pitkään ollut osa yhdenvertaisuuden edistämistä ja yhteiskunnan kehittämistyötä. Feministinen kasvatustutkimus on pyrkinyt purkamaan mieskeskeisen kasvatustutkimuksen luomaa ihmiskäsitystä, jossa naiseus ja mieheys ovat toisiaan täydentäviä ja jossa lapsen normina ja kasvatuksen mallina on toiminut poika. Peruskoulun näennäisesti sukupuolineutraaleja, mutta opetuksen käytännöissä sukupuolittuvia opetussuunnitelmia on tutkittu 1980-luvulta lähtien. (Naskali, 2010)

Brunila ja kollegat (2011) kertovat ensimmäisen opetusministeriön tasa-arvokokeilutoimikunnan toimesta järjestetyn koulutus ja sukupuoli - tutkimusseminaarin tapahtuneen vuonna 1989. Aiemmin ongelmallisena taustamuuttujana nähty sukupuoli nostettiin analyttiseksi käsitteeksi ja piilossa olleet tytöt, sekä sukupuoli nousivat kasvatustutkimuksen mielenkiinnon piiriin. Yleisistä kvantitatiivisista tutkimuksista ja yleistyksistä on vähitellen siirrytty hienovaraisempaan sukupuolen analyysiin. (Brunila, ym., 2011)

Forde (2012) mukaan varhaisessa sukupuolisensitiivisyyttä käsitelleessä keskustelussa filosofi Jane R. Martin, pohtiessaan ehdotettuja sivistyneen ihmisen määritelmiä, esitti ideaalin ”sukupuolisensitiivisestä” (gender-sensitive) määritelmästä, joka ”ottaa huomioon sukupuolen silloin kuin sillä on vaikutusta ja jättää sen huomioimatta, kun sillä ei ole” (kirjoittajan vapaasti kääntämä). Tasapaino sukupuolityypilliseen toimintaan suhtautumisen ja sukupuolistereotyyppien vahvistamisen välillä on horjuva ja vaatii laajempaa ymmärrystä maskuliinisuudesta ja feminiinisuudesta. Tutkiessa sukupuolta

koulutuksessa ja psykologiassa keskittyminen on suunnattu suurilta osin sukupuolieroihin ja tasa-arvo ongelmia on pyritty selvittämään erojen ja niille löydettävien syiden kautta. Eroihin keskittyvää tutkimusta voidaan kuitenkin kritisoida siitä, miten asennoituminen eroihin samankaltaisuuksien tai sukupuolten sisäisten erojen sijaan voi vääristää kuvaa sukupuolista ja jättää huomiotta yksilöihin vaikuttavien tekijöiden moninaisuuden. (Forde, 2012)

2.3.2 Feministinen kasvatustutkimus

Kasvatus ja koulutus ovat osa kaikkien ihmisten elämää tavalla tai toisella ja niiden katsotaan usein olevan yhteydessä siihen kuinka moni lapsi omaksuu vuodesta toiseen yhteiskunnassa vallitsevat sukupuolten esittämistavat (Naskali, 2010). Huomion kiinnittämistä sukupuoleen ja sen merkityksiin on Naskalin (2010) mukaan lisännyt feministinen kasvatustutkimus. Feministisessä kasvatustutkimuksessa kasvatustutkimuksen merkitys yhdistyy median, maailmankatsomuksen ja koulutuspolitiikan yhtäaikaisiin vaikutuksiin. Koulutus omaa valtaa, joka ulottuu oppilaiden ja kulttuurin arvojen luomiseen ja identiteettien rakentamiseen (Naskali, 2010). Lapset jatkuvasti rakentavat omaa käsitystään sukupuolesta ja oppivat opettajien reaktioiden ja opetuksen avulla sen mikä on mahdollista, odotettua tai sallittua tietyille sukupuolelle (Lahelma, 2016). Kasvatus ja koulutus sukupuolittaa omalta osaltaan oppilaita yhteiskunnassa määriteltyjen sukupuolinormien mukaisiksi (Naskali, 2010).

Koululaitoksissa kasvatus muodostuu Naskalin (2010) mukaan arkisista toiminnoista, joiden sukupuolittuneita merkityksiä voi olla vaikeaa nähdä ongelmina tai edes tunnistaa. Sukupuolen ympärillä olevat konseptit ovat monille niin tuttuja, että niitä on vaikea tarkastella uudesta kriittisestä näkökulmasta (Lahelma, 2006). Jokapäiväisiä kaikille tuttuja käytänteitä ja tapoja harvoin kyseenalaistetaan tai katsotaan tarkemmin suurennuslasin läpi (Naskali, 2010). Kouluissa on olemassa muun muassa käytänteitä, jotka kannustavat tyttöjen kiltteyttä tai poikien toiminnallisuutta (Naskali, 2010). Uskon, että monille on tuttua opettajan erilainen suhtautuminen ja eritasoiset vaatimukset tyttöjen ja poikien käyttäytymisestä ja vastuunkannosta luokkahuoneessa. Omien havaintojeni mukaan tyttöjä keuhetaan paljon esimerkiksi hiljaa olosta ja siistimisestä, kun taas pojat saavat enemmän tilaa meluta ja sotkea.

Tutkimuksissa on myös havaittu, että tyttöjen hyvin suoriutuminen tulkitaan usein ahkeruudeksi, kun taas poikien saavutukset nähdään lahjakkuutena (Lahelma, 2006). Naskalin (2010) mukaan ongelmana on, että opettajien näkökulmasta sukupuolittuneet odotukset luovat toimintaympäristön, joka on ennustettava ja siten helpommin hallittavissa.

Tasa-arvoisuuden edistämiseen pyrkivä feministinen kasvatustutkimus pyrkii nostamaan itsestään selvänä pidettyjä sukupuolittuneita tapoja pohdinnan kohteeksi (Naskali, 2010). Feministinen kasvatustutkimus haastaa koulutuslaitosten sisällä toimivia kaksijakoisen sukupuolioletuksen ja heteronormatiivisuuden seurauksena syntyviä valtarakenteita kiinnittämällä huomiota niihin tiedon tuottamisen tapoihin, jotka poissulkevat erilaiset seksuaalisuudet ja sukupuolen moninaisuuden. Feministinen kasvatustieteellinen keskustelu on jo varhaisessa vaiheessa kyseenalaistanut sukupuolen syntymässä määrittelyn ja nostanut keskustelun kohteeksi sosiaalisen sukupuolen (gender) ja biologisen sukupuolimerkinnän (sex) välisen eron. Feministinen kasvatustutkimus kannustaa kasvattajia tiedostamaan lapsien sukupuoli-identiteetin ja seksuaalisuuden monimuotoisen ilmentymisen mahdollisuudet ja valmiudet. Sukupuolen tutkimuksen avulla saatu tieto on mahdollistanut sukupuolisensitiivisen pedagogiikan kehittämisen. (Naskali, 2010)

2.3.3 Sukupuolittuneisuus peruskoulussa

Vuonna 2014 täydennetty tasa-arvolaki velvoittaa kaikki perusopetuslain piirissä olevat koulut ja oppilaitokset laatimaan tasa-arvosuunnitelman (Jääskeläinen ym., 2015). Tasa-arvon tavoittelun vaatimusta ei voi siis välttää perusopetuksen toiminnassa. Opetushallituksen oppaassa ”Tasa-arvotyö on taitolaji – Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa” Jääskeläinen ja kollegat (2015) pitävät perusopetuksen tasa-arvotyön keskeisenä pyrkimyksenä sukupuolittuneisuuden ja segregaation purkamista tai vähintään lieventämistä.

Tasa-arvomittauksissa korkealle sijoittuvissa maissa, kuten Norjassa, joissa naisilla on yhdenvertainen pääsy koulutukseen ja työmarkkinoille, työvoima on yhä vahvasti sukupuolittunut erityisesti miesvaltaisilla luonnontieteiden ja insinööriyön aloilla (Sinnes & Løken, 2014). Niin sanotut ”STEM-aineet” (science, technology, engineering, mathematics) pitävät koulun oppiaineista

sisällään matematiikan, fysiikan, kemian, biologian, maantieteen sekä geologian. Vaikka erot suoriutumisessa näissä oppiaineissa ovat tutkimusten mukaan pieniä, erot kiinnostuksessa niihin ovat merkittäviä. (Sinnes & Løken, 2014)

Myös Suomessa koulutuksellinen segregatio näkyy selkeästi teknisen alan tutkintojen suorittajissa, joista yli 80 prosenttia oli miehiä vuonna 2007 (Naskali, 2010). Suomessa sukupuolittuneisuutta esiintyy myös peruskoulussa muun muassa oppilaiden minäpystyvyyden kokemuksissa, oppimistuloksissa, oppiaine ja kurssivalinnoissa, sekä myöhemmin uravalinnoissa (Jääskeläinen ym., 2015). Koulutuksen sukupuolittuneisuutta on yritetty 1990-luvulla purkaa satojen tyttöjen kiinnostusta luonnontieteisiin ja teknologiaan kannustavien tasa-arvoprojektien avulla, joiden vaikutukset eivät kuitenkaan ole jääneet pysyviksi (Naskali, 2010).

Suomalaisen yläkoulun sukupuolittuneisuutta tutkinut feministinen koulutustutkimus on löytänyt kolme tasoa, joilla sukupuolittuneisuutta voi tarkastella (Naskali, 2010). Ensimmäinen näistä on virallinen koulu, johon kuuluu viralliset asiakirjat ja säännöt, sekä hierarkia ihmisten välillä. Toinen taso on epävirallinen koulu eli se elämismaailma, jossa kohtaamiset opettajien ja oppilaiden välillä, sekä oppilaiden kesken tapahtuu. Viimeinen taso on fyysinen tila, jossa ihmiset nähdään ruumiillisina olentoina, joihin kohdistetaan liikettä, aikaa ja äänenkäyttöä koskevia ohjeita ja määräyksiä. (Naskali, 2010). Sukupuolittuneisuus on siis yhteydessä kouluinstituutioiden moninaiisiin tasoihin. Sukupuolen luonne opetuksessa on Forden (2012) mukaan paradoksinen. Sukupuolella on suuri merkitys oppilaiden elämään koulussa, mutta samanaikaisesti sukupuolen ei tulisi vaikuttaa oppilaiden oppimiskokemuksiin ja prosesseihin (Forde 2012).

2.3.4 Sukupuoli opetussuunnitelmissa

Aiempi vuoden 2004 perusopetussuunnitelma ohjasi pitkälti sukupuolineutraaliin lähestymiseen, jonka on tulkittu kriittisten arvioiden seurauksena olevan jopa tyttöjen ja poikien lähtökohtaisia eroja korostavaa (Jääskeläinen ym., 2015). Nykyisessä perusopetussuunnitelmassa (Opetushallitus, 2014) sukupuoli on mainittu 35 kertaa. Kuitenkaan sukupuolisensitiivisyyttä terminä ei suoraan ilmene ja käsite sukupuolietietoisuus on löydettävissä vain kerran:

Peruskouluaiikana oppilaiden käsitys omasta sukupuoli-identiteetistä ja seksuaalisuudesta kehittyy. Oppiva yhteisö edistää arvoillaan ja käytänteillään sukupuolten tasa-arvoa ja tukee oppilaita oman identiteetin rakentumisessa. Opetus on lähestymistavaltaan **sukupuolitietoista**. Yhteisö rohkaisee oppilaita tunnistamaan omat mahdollisuutensa sekä suhtautumaan eri oppiaineisiin, tekemään valintoja ja sitoutumaan opiskeluun ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja. (Opetushallitus, 2014, s. 28.)

Termien esiintymisen vähäisyydestä huolimatta sukupuolisensitiivisyyden määritelmiin sopiviin periaatteiseen ohjaavia kohtia on monia. Muun muassa oppilaiden ammatillisten kiinnostusten kohteiden tunnistamista tukiessa ohjataan tiedostamaan perinteisten sukupuoliroolien vaikutukset (Opetushallitus, 2014). Lisäksi toimintakulttuurin kehittämisen tärkeänä osana perusopetussuunnitelmassa mainitaan sen vaikutusten pohdinta, sekä mahdollisten ei-toivottujen piirteiden, kuten sukupuoliroolien siirtymisen tunnistaminen ja korjaaminen. Näkyvyyttä moninaisuuden arvostamiselle tulee perusopetussuunnitelman mukaan luoda oppimisympäristöjä, työtapoja ja opetusmateriaaleja valitessa ja kehittäessä. Perusopetussuunnitelmassa on useita mainintoja siitä, kuinka oppilaita kuuluu kannustaa valintoihin, jotka perustuvat heidän omiin lähtökohtiinsa välttämällä sukupuolittuneita ratkaisuja ja tiedostaen sukupuoliroolien vaikutukset. Perusopetussuunnitelman perusteissa mainitaan myös perustus- ja yhdenvertaisuuslain velvoite siitä, että kaikilla on oltava samat mahdollisuudet, eikä ihmisiä tule asettaa eri asemaan sukupuolen perusteella. Opetussuunnitelman mukaan opetuksen tulee ”edistää osaltaan taloudellista, sosiaalista, alueellista ja sukupuolten tasa-arvoa”, sekä ”lisätä tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta”. (Opetushallitus, 2014)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sukupuolen maininnoista kahdessa on käytössä sanaa sukupuolisensitiivisyys (Opetushallitus, 2022). Maininnat sukupuolesta muistuttavat perusopetussuunnitelman kohtia. Myös varhaiskasvatussuunnitelmassa mainitaan sama perustuslain kohta yhdenvertaisuuden velvoitteesta, sekä todetaan varhaiskasvatuksen tavoitteena olevan yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon edistäminen, sekä kehityksen ja sukupuolesta riippumattomien valintojen tekemisen

mahdollistaminen. Perusopetussuunnitelman tavoin varhaiskasvatussuunnitelma kannustaa sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyvien asenteiden tiedostamiseen. (Opetushallitus, 2022)

2.4 Sukupuolisensitiivisyys tasa-arvon välineenä

2.4.1 Sukupuolisensitiivinen kasvatus ja koulutus

Forden (2012) mukaan sukupuolisensitiivisen kasvatuksen ja opetuksen täytyy katsoa ja toimia kaksijakoisen sukupuolijaottelun ja niiden välisten erojen ulkopuolella ja monipuolistaa ymmärrystä ja tasavertaisuutta edistäviä käytänteitä. Sukupuolisensitiivisyys toimii linssinä, jonka läpi sukupuolen konseptia ja sen paikkaa luokkahuoneessa, sekä esimerkiksi sen vaikutuksia luokan sosiopoliittisiin prosesseihin, kuten keskustelun, kysymysten ja huomion jakautumiseen, voidaan tarkastella (Forde, 2012). Opetushallituksen (2023) mukaan sukupuolietoinen opetus pohjautuu opettajien herkkyyteen tunnistaa jokaisessa oppilaassa hänen yksilöllisyytensä ja persoonallisuutensa, välttelee oppilaan sosiaalistamista hänen ulkoisen sukupuolensa mukaan, sekä tunnistaa ja purkaa sukupuolittavia kulttuurisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä.

Sukupuoli vaikuttaa helposti alitajuntaisesti siihen, miten oppilaita kasvatetaan ja millaisia sukupuolen malleja heille tarjotaan (Jääskeläinen ym., 2015). On havaittu, että lasten käyttäytymistä ja taitoja arvostaan eri tavalla sukupuolen perusteella (Karlson & Simonsson, 2011). Sukupuolisensitiivisyyttä tarvitaan, jotta voidaan vähentää sukupuoleen liitettyjen ennakkoluulojen vaikutusta nuorten valintoihin (Lahelma, 2006). Jos lapsiin suhtaudutaan ja heitä opetetaan eri tavalla sukupuolensa perusteella, rajoittaa se heidän elämäänsä ja mahdollisuuksia (Karlson & Simonsson, 2011). Jääskeläisen ja kollegoiden (2015) mukaan sukupuolisensitiivisyyden ja tasa-arvon tavoittelemiseksi opettajien ja kasvattajien tulee tiedostaa heihin vaikuttavat ajatukset ja asenteet sukupuolesta, sekä kiinnittää huomiota siihen, miten nämä vaikuttavat oppilaan kohtaamiseen yksilönä. Herkkyys tunnistaa jokaisen oppilaan yksilöllisyys ja persoonallisuus on keskeisen osa sukupuolietoista opetusta. Sukupuolietoisuuteen perustuva opetus edistää johdonmukaisesti sukupuolten välistä tasa-arvoa (Jääskeläinen ym., 2015).

Sukupuolisensitiivinen koulutus konseptina on Forden (2012) mukaan monimutkainen ja paikoitellen myös ristiriitainen ja vaatii siksi myös kriittistä suhtautumista, sekä itse sukupuolikäsitteen ja sen luokkahuoneessa muotoutumisen tarkastelua. Sukupuolisensitiiviseen koulutukseen tarvitsee sisällyttää sukupuolen tarkastelun lisäksi myös muiden taustatekijöiden, kuten etnisyyden, yhteiskuntaluokan ja seksuaalisuuden risteytyvien vaikutusten huomioiminen intersektionaalisuuden tavoittamiseksi (Forde, 2012). Tietoisuus sukupuolen tasa-arvo ongelmista lisää opettajien herkkyyttä tunnistaa myös muista tekijöistä johtuvaa epäoikeudenmukaisuutta (Lahelma, 2006).

On todettu, että toimiakseen sukupuolisensitiivisyyteen ohjaavien opetussuunnitelmien mukaan opettajat tarvitsevat teoreettista tietoa sukupuolesta (Karlson & Simonsson, 2011). Sukupuolisensitiivisyyttä ei Lahelman (2006) mukaan tulisi nähdä opettajien luonteenpiirteenä, sillä se vaatii sekä teoreettista tietoa aiheesta, että käytännön valmennusta. Asiantunteva sukupuolietoinen opetus ja ohjaus mahdollistaa oppilaille turvallisen ympäristön, jossa he voivat kyseenalaistaa sukupuolittuneita kulttuurisia odotuksia, sekä hakeutua esimerkiksi aloille, jotka ovat sukupuolelleen epätyypillisiä (Brunila, ym., 2011). Sukupuolisensitiivisyyttä voidaan hyödyntää myös sukupuoleen tai homofobiaan perustuvien kiusaamistilanteiden selvittämisessä (Lahelma, 2006). Sukupuolisensitiivinen kasvatus ja koulutus tukee siis kaikkien oppilaiden identiteetin rakentumista ja edistää oppilaiden turvallisuuden tunnetta, sekä laajentaa oppilaiden tulevaisuuden mahdollisuuksia.

2.4.2 Sukupuoli opettajankoulutuksessa

Vuonna 1983 Suomen peruskoululainsäädäntöön lisättiin velvoite sukupuolten välisen tasa-arvon tukemisesta (Brunila, ym., 2011). Velvoitteen merkitystä miettimään nimitetty tasa-arvokokeilutoimikunta totesi opettajankoulutuksen olevan keskeinen koulun tasa-arvon suunnanmuutoksen kannalta. Samaa on toistettu vuodesta toiseen, mutta merkittävää muutosta koulutuksessa ei ole tapahtunut (Brunila, ym., 2011). Lahelman (2006) mukaan 1980-luvulla voimaan tulleen tasa-arvolainsäädännön myötä tasa-arvon edistämisestä tuli mielipidekysymyksen sijaan opettajille velvoite ja opetusministeriö päätti tarkastella opetusta ja opettajankoulutusta sukupuolen näkökulmasta. Tästä

seuranneen raportin tuloksena tuotetuista konkreettisista ehdotuksista huolimatta raportti johti opettajakoulutuksen kohdalla vain muutamaan sukupuolten tasa-arvon mainitsevaan lauseeseen koulutusta koskevissa dokumenteissa (Lahelma, 2006).

Opettajankoulutuksen tasa-arvohankkeita on kuitenkin toteutettu Brunilan ja kollegoiden (2011) mukaan runsaasti ja tutkimus aiheen ympärillä on lisääntynyt 2000-luvulla. Opetusministeriö rahoitti vuosina 2008–2010 Tasa-arvo- ja sukupuolitietyisyys hanketta, jonka toivottiin edistävän vuonna 2007 hallitusohjelmaan kirjattua tavoitetta tasa-arvon tavoittelusta. Vuosina 2008–2011 opetusministerinä toimineen Henna Virkkusen mukaan opetussuunnitelmien sekä tutkintojen perusteissa esiteltävien tavoitteiden tulee ohjata sukupuolitietyiseen opetukseen ja ohjaukseen. Virkkunen on omalla ministeritoimikaudellaan puhunut siitä, kuinka korkeakoulujen opettajakoulutusten tulisi tarjota teoreettista ja käytännöllistä tietoa sukupuolten tasa-arvon edistämisestä ja sukupuolitietyisesti toimimisesta. (Brunila, ym., 2011)

Yhtenä opetushallinnon ratkaisuna, varsinkin aikaisempien koulutusten mahdollisille vajeille tasa-arvoon liittyen, on esitetty Brunilan ja kollegoiden (2011) mukaan opettajien ja opettajakouluttajien täydennyskoulutukset. Virkkusen toimikauden aikana toteutettu Tasa-arvo- ja sukupuolitietyisyys opettajakoulutuksessa (TASUKO) –hanke lisäsi opettajakouluttajien mahdollisuuksia täydennyskoulutukseen, sekä tasa-arvoon ja opettajakoulutukseen liittyvää tutkimusta. Hankkeen teemojen toivottiin nivoutuvan osaksi opettajakoulutuksen opintokokonaisuuksia. (Brunila, ym., 2011)

Tampereen yliopiston luokanopettajaopintojen kandidaatinvaiheen opintojaksoissa ei ilmene suoraa puhetta sukupuolesta, mutta Kasvatusyhteisöt ja yhdenvertaisuus -opintojakson esite sisältää maininnan mahdollisuuksien kuiluista, eriarvoisuudesta, stereotyyppioista, sekä identiteettien intersektionaalisuudesta ja rakentumisesta kasvatusyhteisössä (Tampereen yliopisto, 2023). Varsinaista sukupuoleen keskittyvää opintojaksoa ei siis ole vaan aihetta käsitellään yhdenvertaisuuden, moninaisuuden ja muiden sisältöjen yhteydessä yhdellä yllä kuvatulla 5 opintopisteen opintojaksolla 180 opintopisteen opintokokonaisuudessa.

Opintojen lisäksi opettajat voivat tutustua itsenäisesti sukupuolitietoisuuteen ja sen mukaiseen opetukseen digitaalisten lisämateriaalien ja tarjolla olevien koulutusten avulla, mutta mikään ei velvoita opettajia tähän. Lisämateriaalia tarjoaa muun muassa Opetushallitus ja Seta ry. Virallisen koulutuksen puutteet ja vaihtelevuus voi siis aiheuttaa sen, että opettajien tietämys aiheesta vaihtelee.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

3.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää miten luokanopettajat ymmärtävät sukupuolisensitiivisyyden käsitteen ja miten sukupuolisensitiivinen lähestymistapa näkyy alakoulun arjen käytännöissä ja opetuksessa. Tutkimuskysymyksiksi rajautui:

1. Miten luokanopettajat määrittelevät sukupuolisensitiivisyyden käsitteen?
2. Millä tavoin sukupuolisensitiivinen lähestymistapa näkyy opettajien opetuksessa, vuorovaikutuksessa ja alakoulun arjessa?

3.2 Aineiston keruu

Tutkimus on menetelmältään kvalitatiivinen eli laadullinen ja sen aineistona toimii sähköisellä kyselylomakkeella kerätyt vastaukset. Aineistoa tutkimukseen kerättiin laadullisen kyselylomakkeen (Liite 1) avulla ensin yhden Suomen kunnan luokanopettajilta. Linkki kyselyyn lähetettiin alakoulujen rehtoreille, jotka jakoivat sen eteenpäin koulujen luokanopettajille. Vastaaminen kyselyyn oli täysin vapaaehtoista. Kyselyyn pyydettiin vastaamaan sellaisia opettajia, jotka ovat työskennelleet opettajana vähintään kahden vuoden ajan ja jotka työskentelevät tutkimuksen toteutushetkellä luokanopettajana. Linkki kyselyyn jaettiin myöhemmin myös Facebookissa luokanopettajien keskustelupalstalla vastausten määrän lisäämiseksi. Aineisto kerättiin vuoden 2023 huhtikuussa. Aineistoksi muodostui 11 luokanopettajan vastaukset.

Vastaajia tiedotettiin kyselyn saatesanoissa siitä, kuinka sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolitietoisuus toimivat tutkimuksessa toistensa synonyymeina. Vastaajia pyydettiin vastaamaan heille itselleen tutumman käsitteen mukaisesti.

3.3 Aineiston analyysi

Tutkimuskysymyksiin lähdin hakemaan vastauksia sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, joka soveltuu käytettäväksi kaikkiin laadullisiin tutkimuksiin (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Sisällönanalyysin tapana on käytetty aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissa analyysiyksiköt eivät ole enakkoon päätettyjä, vaan ne muodostuvat aineistosta tutkimustehtävän ohjaamana (Tuomi & Sarajärvi, 2018).

Aineistoa läpikäydessä tarkastelin vastauksia tutkimuskysymysteni valossa ja etsin niistä samankaltaisuuksia, sekä eroja. Pelkistin aineistoa etsimällä aineistosta ilmauksia, jotka vastaavat tutkimuskysymyksiini. Sovelsin analyysissa laadullisen tutkimuksen analyysin etenemisen vaiheisiin kuuluvaa teemoittelua eli aineiston ryhmittelyä ilmenneiden aihepiirien mukaan (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Lopulta taulukoin vastauksista nousseita huomioita esille tulleiden teemojen mukaisesti eri ylä- ja alakategorioiden alle.

Sukupuolisensitiivisyyden määrittelyyn liittyen aineistosta muodostui kolme yläkategoriaa: sukupuolen moninaisuus, sukupuolistereotyytiat ja biologinen sukupuoli. Toisen tutkimuskysymyksen eli sukupuolisensitiivisyyden arjessa näkymisen kohdalla jaoin vastauksista esiintyneet teemat kolmeen yläkategoriaan: opetus ja ohjaus, vuorovaikutus, ja sukupuolisensitiivisyyden haasteet. Näiden yläkategorioiden alle muodostui myös alakategorioita, kuten haasteiden alle sijoittuvat tilat, kollegat, perheet, mittaukset, sisäistetyt stereotyytiat ja oppimateriaali.

3.4 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimuksen toteutuksessa on noudatettu hyvän tieteellisen käytännön periaatteita eli rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta kaikilla tutkimuksen osa-alueilla (TENK, 2023). Tutkimuksessa käytetyt tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmät ovat yhteneväisiä tieteellisen tutkimuksen kriteerien kanssa, sekä eettisesti kestäviä (TENK, 2023). Ennen tutkimuksen toteutusta hankkeelle tehtiin perusmuotoinen riskiarvio, jossa riskin todettiin olevan matala. Tutkimukselle haettiin tutkimuslupa kohteena olevalta kunnalta. Tutkimusluvan

kaikkiin kunnan alakouluihin myönsi kunnan opetus- ja koulutusjohtaja maaliskuussa 2023. Tutkimuksen aineistonkeruu toteutettiin saman vuoden huhtikuussa. Kyselyyn vastaaville jaettiin kyselyn saatesanojen yhteydessä sähköinen tietosuojalomake, jossa kerrottiin tutkimuksen tarkoitusperistä, aineistonkäsittelystä sekä vastaajien oikeuksista. Tutkimukseen osallistuminen on ollut vastaajille vapaaehtoista ja vastausten käsittelyperusteena on toiminut suostumus. Lupa vastausten käsittelyyn tutkimuksessa kysyttiin tutkimuksen kyselylomakkeen alussa.

Kyselylomakkeeseen vastanneiden henkilötietoja ei ole kysytty tutkimuksessa eikä niistä siten voi tunnistaa osallistujia. Tuloksia ja esimerkkivastauksia esiteltäessä on huolehdittu, ettei niitä voi yhdistää vastaajiin. Tietoja on säilytetty luottamuksellisesti, eikä niitä ole tarkastellut tutkijan lisäksi mikään tutkimuksen ulkopuolinen taho. Aineistoa on käytetty ainoastaan kyseisen tutkimuksen tarpeisiin. Vastaajille on kerrottu tietosuojalomakkeessa, että aineisto säilytetään mahdollista pro-gradu tutkimusta varten ja se hävitetään tutkimuksen valmistuttua. Digitaalinen aineisto on säilytetty ja tullaan säilyttämään pro-gradua varten tietoturvallisesti salasanalla suojattuna.

4 TUTKIMUSTULOKSET

4.1 Luokanopettajien käsityksiä sukupuolisensitiivisyydestä

Luokanopettajien käsityksistä sukupuolisensitiivisyydestä löysin monissa vastauksissa toistuvia teemoja. Ensimmäinen näistä on useissa vastauksissa esillä ollut sukupuolen moninaisuuden tiedostaminen ja sen huomioiminen. Sukupuolisensitiivisyyden kuvailtiin muun muassa tiedostavan, että sukupuoli voi määrittyä muun kuin syntymässä annetun sukupuolen mukaan, sekä ulottua myös kaksijakoisen sukupuolimääritelmän ulkopuolelle.

Sukupuolen moninaisuuteen liittyen aineistossa ilmeni myös käsitys oppilaiden oikeudesta määritellä itse oma sukupuolensa, mikä näkyy seuraavassa vastauksessa:

[Sukupuolisensitiivisyys] tarkoittaa sitä, että minä en määritä kenenkään sukupuolta enkä oletta kenenkään olevan tiettyä sukupuolta. Kuuntelen ja kunnioitan eri henkilöiden omaa toivetta siitä mitä sukupuolta hän kokee olevansa.

Esimerkivastauksesta voidaan nähdä, ettei opettajan koeta voivan määritellä oppilaiden sukupuolta heidän puolestaan. Sukupuolisensitiivinen opettaja kunnioittaa oppilaiden omaa kokemusta sukupuoli-identiteetistään.

Aineistossa ilmaistiin ajatus myös siitä, ettei oman työn kannalta ole olennaista kysyä tai tietää oppilaiden sukupuolta. Sukupuolisensitiivisyyteen koettiin sisältyvän tarve tarjota oppilaille mahdollisuus muodostaa ja ilmaista oma kokemus omasta sukupuolesta, sekä kunnioittaa näin oppilaiden itsemääräämisoikeutta. Aineistosta löytyi myös huomio siitä, kuinka sukupuolisensitiivisyys ei tarkoita sukupuolen olemassaolon kieltämistä tai sukupuolettomuutta.

Toinen useasta vastauksesta löytynyt teema oli sukupuoleen liitettyjen stereotyyppien tiedostaminen. Teemaa käsittelevät vastaukset pitivät sisällään muun muassa huomioita siitä, kuinka sukupuolisensitiivisessä lähestymisessä ei

tulisi korostaa tyttöjen ja poikien juttuja ja kuinka sukupuolisensitiivinen lähestymistapa vaatii herkkyyttä tunnistaa ympärillä olevia sukupuoleen kohdistuvia stereotyyppioita. Sukupuolisensitiivisyys nähtiin kasvatustapana, joka ottaa huomioon sukupuoleen liittyvät stereotyypit ja käsitykset sekä niiden vaikutukset.

Tiedostetaan sukupuoliin liittyviä stereotyyppioita ja niiden vaikutusta ihmisten väliseen kommunikaatioon sekä yhteiskunnan rakenteisiin ja toimintaan. Tiedostetaan se, että itsellä on alitajuntaisia käsityksiä sukupuoliin liittyen ja pyritään huomaamaan ne.

Opettajan velvollisuudeksi koettiin siis omien sisäistettyjen sukupuolistereotyyppioiden tiedostaminen. Opettajan omien sukupuoleen liittämien ennako-oletusten kohtaaminen voi esiintyä opettajan arjessa esimerkiksi ristiriitatilanteissa.

[Sukupuolisensitiivisyys tulee esille] siinä, kuinka suhtautuu oppilaisiin tai heidän välisiin ristiriitoihin (pojat on poikia tai ei pojat itke), haluan siis välttää kaikenlaista ennakoasettelua sukupuolen takia.

Esimerkki kuvaa kuinka opettaja joutuu ristiriitatilanteissa kohtaamaan omat sisäistetyt stereotyypit ja tietoisesti välttämään oppilaiden erilaista kohtelua niiden seurauksena. Poikien huonon käyttäytymisen sivuuttaminen tai tunteiden ilmaisemisen tuomitseminen ei ole sukupuolisensitiivisen kasvatuksen mukaista.

Stereotyyppioiden tiedostamiseen liittyen aineistossa esiintyi myös pyrkimys stereotyyppioiden ulkopuolisten mahdollisuuksien tarjoamiseen kaikille sukupuolille. Näkökulma tuo esille huomion siitä, että oppilaille on tarjottava mahdollisuus niin omalle sukupuolelle epätyypilliseen, kuin tyypilliseenkin toimintaan.

Oppilaille tarjotaan tasa-arvoinen mahdollisuus tehdä asioita sukupuolesta riippumatta kuitenkin antaen mahdollisuus myös tehdä omalle sukupuolelle tyypillisiä asioita.

Yllä esitetyssä vastauksessa opettaja kokee tasa-arvoisten mahdollisuuksien sisältävän myös stereotyyppien mukaisen toiminnan. Myös muualla aineistossa puhuttiin, siitä kuinka lasten halua tehdä tytöille tai pojille tyypilliseksi koettuja juttuja pitäisi yhä arvostaa, jos lapset itse niihin hakeutuvat. Vaikka sukupuolisensitiivisyys usein nähdään stereotyyppiseen toimintaan

painostamista välttelevänä, ei se tarkoita, ettei omalle sukupuolelle tyypillisiä asioita voisi tehdä. Painotus onkin juuri enemmän valinnanvapaudella, eikä tietynlaiseen toimintaan painostamisella.

Muista käsityksistä poiketen aineistosta löytyi myös näkemys sukupuolen määrittymisestä biologian mukaan. Yksi vastaajista näki lasten olevan ” – – tyttöjä ja poikia biologisen perimänsä mukaisesti”. Biologisella perimällä on saatettu tarkoittaa geneettisen sukupuolen määräytymistä hedelmöityksessä kromosomien mukaan. Geneettinen sukupuoli määräytyy sen mukaan, periikö sikiö kaksi X-sukukromosomia vai yhden X- ja Y- kromosomin (Terveyskirjasto, 2020). Myös tässä geneettisessä sukupuolella on kuitenkin geneettistä variaatiota (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus, 2023).

4.2 Sukupuolisensitiivisen lähestymistavan näkyminen opetuksessa, vuorovaikutuksessa ja alakoulun arjessa

4.2.1 Opetus ja ohjaus

Käsitteen määrittelyn lisäksi halusin selvittää, kuinka sukupuolisensitiivisyys näkyy alakoulun arjessa konkreettisesti. Kukaan vastaajista ei kieltänyt toteuttavansa omassa työssään sukupuolisensitiivistä lähestymistapaa. Pohdittaessa sukupuolisensitiivisen lähestymisen näkymistä ja esille tulemista opetuksessa ja ohjauksessa, vastauksissa esiintyi kolme teemaa. Yksi näistä on oppisisällöt ja tehtävänannot. Aineistossa kuvailtiin, kuinka oppilaille annetaan samoja tehtäviä kaikkein aineiden kohdalla sukupuolesta riippumatta ja kuinka oppimistehtävät tulee suunnitella kaikkia oppilaita kiinnostavaksi, kuten seuraavassa vastauksessa ilmenee:

Yritän ainakin kiinnittää huomiota siihen, että oppisisällöt ovat monipuolisia. Muutamana esimerkkinä suomen kielen tunneilla käsiteltävät tekstit ja teemat täytyy valita tarkoin, jotta vuoden aikana oppilas saisi mahdollisimman laajalti uusia näkökulmia, monipuoliset lajit liikunnassa sekaryhmille eli ei tytöille "tyttöjen lajeja" ja toisin päin, kuvataiteessa ja käsitöissä monipuolisesti erilaisia teemoja. Jos maalataan pinkkejä perhosia niin kaikki tekee, jos tehdään auton pienoismalli niin kaikki tekee.

Yllä kuvatusta vastauksesta voidaan huomata kuinka opettaja voi nähdä jotkut tehtävät tietyille sukupuolelle tyypillisiksi, mutta pyrkii tarjoamaan kaikenlaisia tehtäviä koko luokalle. Oppisisältöihin liittyen aineistossa annettiin esimerkki myös siitä kuinka oppilaille ei kerrota muun muassa vain omaan sukupuoleen liittyvistä seksuaalikasvatuksen sisällöstä. Osa opettajista luo lisäksi myös omaa opetusmateriaalia, jotta he voivat puhua oppikirjoja enemmän sukupuolesta ja sen moninaisuudesta. Esimerkkinä lisämateriaalin sisällöistä annettiin eri sukupuolet mukaan lukien muunsukupuolisuus. Opettajat kertoivat sisällyttävänsä opetukseen myös oppilaiden kanssa sukupuoleen liittyvistä stereotyyppioista puhumista.

Pohdimme myös oppilaiden kanssa millaisia sukupuoleen liittyviä stereotyyppioita on ja mihin ne voivat vaikuttaa sekä miten voi hyväksyä stereotyyppioista poikkeamisen itsessä ja muissa ja oppia arvostamaan sitä.

Niin kuin yllä olevasta esimerkistä nähdään, opettajat voivat herätellä keskustelua sukupuolesta ja siihen liittyvistä teemoista, sekä ohjata oppilaita tarkastelemaan muun muassa sukupuolistereotyyppioiden vaikutuksia.

Toinen useamman vastaajan mainitsema teema oli oppilaitten jakaminen ja ryhmien muodostaminen. Perinteisistä poika-tyttö jonoista ja ryhmittelystä on viime vuosina vähitellen siirrytty pois päin, mikä näkyy myös vastauksissa. Opettajat vaihtelevat ryhmittelyperiaatteita ja pyrkivät siihen, että oppilaat tottuvat tekemään asioita kaikkien kanssa.

Jaan oppilaat pareihin tai ryhmiin vaihtelevasti, esim. arpoen, muistipelin kortteja käyttäen jne. neutraalisti. En jaa oppilaita missään tilanteessa pareihin/ryhmiin sukupuolen mukaan.

– – oppitunneilla ryhmä- ja paritehtävissä pyrin siihen, että ryhmiä/pareja kierrätetään niin, että oppilaat tottuvat työskentelemään jokaisen luokkatoverin kanssa.

Kolmas löytämäni teema on yleinen koulun arjessa tapahtuva ohjaus. Aineistossa ilmeni pyrkimys välttää stereotyyppioita, sekä olla ohjaamatta oppilaita tekemään valintoja sukupuolen perusteella, vaikka huomaisi osan oppilaista itse näkevän esimerkiksi pehmeät ja kovat käsityöt vahvasti sukupuolistereotyyppioiden mukaan. Vastauksissa esiin nostettiin myös välitunneilla tapahtuva ohjaus, jolloin oppilaita voi kannustaa eri aktiviteetteihin, kuten jalkapalloon ja hippaan,

sukupuolesta riippumatta. Ohjaukseen liittyen aineistossa tuli esille myös oppilaiden ohjaamisessa käytettävät sanavalinnat ja tarpeettoman sukupuolittamisen välttäminen. Esimerkiksi pukuhuoneisiin ohjatessa käytettiin sukupuolineutraaleja termejä ”yläkerran ja alakerran pukuhuone”.

4.2.2 Vuorovaikutus

Oppilaiden ja opettajien välisessä vuorovaikutuksessa sukupuolisensitiivisen lähestymistavan koettiin ilmenevän erityisesti oppilaan kohtaamisessa yksilönä. Vastauksissa esiintyy näkemys siitä kuinka sukupuolen sijaan tulisi keskittyä oppilaiden yksilöllisiin ominaisuuksiin. Oppilaita ei tulisi yksinkertaistaa oletetun sukupuolen edustajaksi, vaan oppilaat tulisi kohdata yksilöllisinä persoonina. Vastauksissa ilmeni pyrkimys olla tasavertainen ja kaikkia kuunteleva opettaja, joka kannustaa oppilaita heidän omien kiinnostustensa, ei sukupuolen mukaan.

Vuorovaikutukseen liittyy myös aineistosta löytämäni huomio sukupuolittavasta puheesta ja sen käyttämisen välttämisestä. Opettaja voi puheessaan välttää tytöt-pojat jaottelua ja käyttää sen sijaan sukupuolineutraalia kieltä tai oppilaiden nimiä.

Kutsun oppilaita heidän etunimillään (sillä nimellä, jolla he toivovat itseään kutsuttavan) tai puhun ”henkilöstä”/”oppilaasta” – – Eri koulutilanteissa oppilaita tulisi kutsua heidän nimillään, eikä ryhmitellä työtöiksi ja pojiksi. Varsinkin, jos ei tiedä jonkin oppilasporukan nimiä – – Aikuisen velvollisuus olisi selvittää heidän nimensä ja puhutella heitä nimillä.

Yllä olevassa esimerkissä koetaan opettajan velvollisuudeksi olla tietoinen oppilaitten nimistä, jotta hän voi puhutella oppilaita sukupuolitettujen ilmausten sijaan henkilökohtaisemmin nimillä.

Teemaan katson liittyväksi myös aineistosta löytämäni pohdinta sukupuolisensitiivisyys käsitteen tarpeettomasta pelottavuudesta. Yksinkertaisuudessaan sukupuolisensitiivisyydessä olennaista nähtiin olevan kunnioittaa kaikkia ja saada jokainen oppilas kokemaan, että hän on yhtä arvokas ja tärkeä kuin kaikki muutkin.

Mielestäni sukupuolisensitiivisyydestä on turhaan tehty jonkinlainen ”peikko”. Tässäkin riittää se, että kohtelee jokaista ihmistä kunnioittavasti kuten toivoisi itseäänkin kohdeltavan. On tärkeää, että jokainen oppilas kokee olevansa yhtä tärkeä ja samanarvoinen toisten kanssa. Emmehän

me alleviivaa oppilaiden eroja esim. pituuden, painon, oppimistulosten, ulkonäön ym. suhteen. Miksi siis tekisimme näin sukupuolen suhteen?

Vastaus huomauttaa siitä, miten suhtautuminen sukupuoleen eroaa oppilaiden muiden piirteiden huomioimisesta. Vastaajan mukaan sukupuoleen tulisi suhtautua samalla tavalla kuin muihinkin yksilöllisiin piirteisiin, kuten pituuteen tai painoon. Lisäksi esimerkki kyseenalaistaa sukupuolen mukaan jaottelun tarpeellisuutta ja tarkoitusta.

4.2.3 Sukupuolisensitiivisyyden haasteet

Pyysin tutkimuskyselyssäni vastaajia kertomaan myös missä tilanteissa he kokevat sukupuolisensitiivisyyden olevan haastavaa. Halusin näin selvittää, minkälaisia haasteita alakoulun arjessa voi ilmetä, kun pyritään sukupuolisensitiivisyyteen. Yleisin mainittu haaste oli sukupuolitettut tilat. Vastauksissa mainittiin esimerkkeinä pukuhuoneet, uimaopetuksen pesutilat, sekä wc-tilat. Vastausten mukaan tilojen kaksijakoisuus aiheuttaa haasteita erityisesti muunsukupuolisten ja omasta sukupuolesta epävarmojen oppilaiden ohjaamisessa. Sukupuolen mukaan jaetut tilat pakottavat opettajan jakamaan oppilaat tyttöihin ja poikiin.

[Haasteena on] sukupuolille tarkoitettut wc-tilat, miten ohjeistaisi oppilasta, joka ei ole varma omasta sukupuolestaan.

Pukuhuoneet tms. ovat edelleen sukupuolille omia tiloja, haasteena muunsukupuoliset

Tilojen aiheuttamien haasteellisten tilanteiden kuvailtiin voivan olla ahdistavia niin oppilaille kuin myös henkilökunnalle. Ongelmaksi mainittiin myös vanhojen koulujen tilojen vanhat sukupuolitettut merkinnät, jotka kaipaavat uudistusta.

Toinen mainittu haaste oli koettu ristiriita sukupuolisensitiivisyyden tavoitteen ja kouluissa suoritettavien mittausten vaatiman sukupuolijaottelun välillä. Muun muassa liikunnassa suoritettavien Move! -mittausten, sekä muiden valtakunnallisten mittausten oltiin huomattu vaativan oppilaiden jakamista vain tyttöihin ja poikiin. Ristiriitaiseksi sukupuolisensitiivisyyden kannalta nähtiin se, kuinka tulokset kerätään, esitellään ja niistä puhutaan kaksijakoisen sukupuolijaon kautta. Mittauksissa oppilaat joutuvat merkkamaan

sukupuolekseen joko tytön tai pojan, eikä opettaja voi vaikuttaa tiedonkeruulomakkeiden kysymyksiin sukupuolesta.

Kolmas haasteelliseksi koettu tekijä oli oppilaiden valmiiksi sisäistämät sukupuolistereotyytiat ja niiden kohtaaminen. Aineiston mukaan monet oppilaat yhä tekevät ja ovat kiinnostuneita oman sukupuolensa ”perinteisten” mallien mukaisista asioista ja saattavat toisinaan myös itse haluta tehdä asioita pojat vastaan tytöt asetelmalla. Haasteeksi koettiin oppilaitten toimesta tapahtuva sukupuolijaottelun esille tuominen. Yhteiskunnassa vallitsevien käsitysten sukupuolten välisistä rooleista ja tehtävistä todettiin olevan melko vahvoja ja vaikuttavan myös oppilaisiin. Oppilaitten saaman kotikasvatuksen koettiin myös näkyvän selkeästi oppilaiden suhtautumisessa sukupuoleen ja siihen liittyviin oletuksiin.

Neljäs aineistoissa esille nostetuista haasteista sukupuolisensitiivisyyden kannalta onkin erimielisyydet oppilaiden perheiden kanssa.

Joidenkin kotien kasvatusta myös poikkeaa paljon omasta katsantokannastani, joten taitelu sen välillä, ettei pahoita kenenkään mieltä tai aiheuta oppilaan ajattelussa valtavaa ristiriitaa, kun kotona asioista puhutaan aivan eri tavalla. Lähinnä tämä on tullut esiin voimakkaan uskonnollisten perheiden kanssa.

Esimerkin mukaan eri mieltä olevien perheiden kanssa hyvien välien ylläpitäminen ja omien arvojen mukaisen kasvatuksen toteuttaminen vaatii opettajalta eräänlaista tasapainottelua. Perheiden erilaiset näkemykset ja tavat suhtautua aiheeseen voivat vastausten mukaan luoda ristiriitoja perheiden ja opettajan tai koulun välillä, sekä aiheuttaa näin haasteita kodin ja koulun välisessä vuorovaikutuksessa ja yhteistyössä, sekä sukupuoleen liittyvien aiheiden käsittelemisessä.

Viidenneksi sukupuolisensitiivisen pedagogiikan toteuttamisen haasteeksi löysin opettajien kollegat. Keskustelun sukupuolesta koettiin olevan kollegoiden kanssa ajoittain hankalaa. Sukupuolisensitiivisyyden teemoista puhuminen voi vastaajien mukaan olla hankalaa esimerkiksi sellaisten kollegoiden kanssa, jotka ajattelevat aiheesta eri lailla tai toteuttavat omassa opetuksessaan lähestymistavan vastaisia käytänteitä, kuten oppilaitten jakamista tyttöjen ja poikien jonoihin. Rakentavan keskustelun käyminen koettiin olevan jostain syystä haasteellista. Aiheeseen oltiin huomattu olevan joillekin kollegoille melko herkkä ja

keskustelun kärsivän kärjistyneestä ja mustavalkoisesta ajattelusta, jossa "heittäydytään uhriksi". Keskustelua voi siis olla haastavaa käydä ilman kollegan mielen pahoittamista ja sen seurauksena työilmapiirin huonontumista. Tapahtuneen riitautumisen seurauksena yksi vastaajista ei ole kertomansa mukaan viitsinyt enää itsekään ottaa asiaa ja omaa kantaa esille yhtä helposti, koska pelkää konflikteja. Aiheesta puhuminen koettiin kuitenkin tärkeäksi ja tällä hetkellä liian vähäiseksi. Vastauksissa esitettiin toive henkilökunnan kouluttamisesta aiheeseen liittyen asiantuntijoiden toimesta.

Muita vastauksissa mainittuja tilanteita, joissa opettajan ulkopuoliset tekijät vaikeuttavat sukupuolisensitiivistä opetusta, oli vanhojen oppimateriaalien suhtautuminen sukupuoleen, kuten matematiikan tehtävissä tyttöjen ja poikien lukumäärän laskeminen. Opettajat joutuvat siis olemaan tarkkoja siitä miten eri oppimateriaaleissa puhutaan sukupuolesta. Lisäksi esille nostettiin rakenteellinen sukupuolittuneisuus, kuten vaatimus tyttöjen ja poikien lukumäärän ilmoittamisesta.

Suurin osa haasteista liittyi asioihin, joihin opettajilla ei ole suoraa vaikutusvaltaa. Aineistossa mainittiin kuitenkin myös oman stereotyyppisen ajattelun, sekä toiminnan jatkuvan tiedostamisen haasteellisuus. Joskus väärin toimiminen huomattiin vasta jälkikäteen.

5 POHDINTA

5.1 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimusten luotettavuuden arviointiin kuuluu useita näkökulmia ja yksi näistä on tutkimuksen yleistettävyys. Oman tutkimukseni otanta on suhteellisen pieni ja aineisto koostui pääosin vain yhden suomalaisen kunnan opettajien vastauksista. Yleistettävyys koko Suomen luokanopettajien käsityksiin sukupuolisensitiivisyydestä ei siis ole mahdollinen. Tutkimuksella ei kuitenkaan ole tavoiteltu kaikkiin luokanopettajiin yleistettävien tulosten muodostamista vaan sukupuolisensitiivisyyteen liittyvien mahdollisten tulkintojen kartoittamista. Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole yleistykset vaan jonkin ilmiön, tapahtuman tai toiminnan kuvaaminen tai parempi ymmärrys (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Riittävän aineistomäärän arviointi on Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan laadullisessa tutkimuksessa haastavaa. Yksi ratkaisu on arvioida aineiston kylläntymistä eli samojen huomioiden toistumista (Eskola & Suoranta, 1998). Tässä tutkimuksessa vähäisestä vastaajamäärästä huolimatta esille nousseet teemat alkoivat jo toistua, eikä suurempi otanta välttämättä tarjoaisi paljon uusia havaintoja.

Laadullisena tutkimuksena tutkimus tarjoaa opettajien käsityksiä avaavaa tietoa, josta voidaan päätellä olemassa olevia sukupuolisensitiivisyyteen ja sen mukaiseen opetukseen ja kasvatukseen liittyviä ajatuksia. Koska tutkimus on ollut vapaaehtoinen saattaa siihen vastanneilla olla valmiiksi enemmän kiinnostusta sukupuolisensitiivisyyden teemoihin, jolloin aineisto ei välttämättä kuitenkaan kuvaa kohderyhmän perusjoukkoa. Tutkimuksessa ei ole kysytty vastaajien henkilötietoja eikä taustatietoja, joten mahdollisia taustatekijöihin perustuvia eroja ei voida myöskään eritellä tuloksista.

Kyselylomakkeen käyttö aineistonkeruunmenetelmänä aiheutti omat haasteensa. Lomakkeessa ei ole mahdollisuutta samanlaiseen joustavuuteen kuin haastattelussa, jossa vastaajilta voi pyytää muun muassa vastausten

selventämistä (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Lisäksi vastaajien riittävän määrän saaminen tuotti haasteita. Vastaamattomuus saattaa itsessään kertoa siitä, että osa tutkimuksen kohderyhmän edustajista ei koe omaavansa tarpeeksi kokemusta kysytystä ilmiöstä tai osaavansa ilmaista itseään kirjallisesti (Tuomi & Sarajärvi, 2018).

Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan laadullisen tutkimuksen luotettavuuspohdintaan kuuluu myös tutkijan puolueettomuuden näkökulma. Yleisesti ottaen laadullisessa tutkimuksessa tiedostetaan, että tutkijan asema väistämättä vaikuttaa tulkintojen tekoon (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Oma asemani luokanopettajaopiskelijana vaikuttaa omaan sukupuolisensitiivisyyden ymmärrykseen, sekä suhtautumiseen sen ympärillä käytävään keskusteluun. Tutkimuksessa olen kuitenkin pyrkinyt suhtautumaan aiheeseen mahdollisimman neutraalisti ja käsittelemään aineistoa, sekä tekemään johtopäätöksiä objektiivisesti hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Olen tutkimuksen aikana suhtautunut kriittisesti omaan ajatteluun ja tutkimusprosesseihin, sekä reflektoinut oman asemani mahdollisia vaikutuksia niiden minimoimiseksi. Kyselylomakkeen tarjoaman aineiston tulokset on esitetty asianmukaisesti, eikä kyselyn vastauksia ole vääristelty tai rajattu pois tietyn näkökulman vahvistamiseksi.

5.2 Tulosten tarkastelu

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää minkälaisia käsityksiä luokanopettajilla on sukupuolisensitiivisyydestä ja miten lähestymistapa näkyy alakoulun arjessa. Monet aineistossa esille tulleet käsitykset sukupuolisensitiivisyydestä ja suhtautumisesta sukupuoleen alakouluissa ovat keskenään yhteneväisiä. Aineistossa ilmennyt sukupuolen ja sen ilmenemistapojen moninaisuutta korostava puhetapa, sekä käsitykset tarpeesta stereotyyppien tiedostamiseen ja välttämiseen ovat myös monin tavoin yhteneväisiä teoreettisten määritelmien (mm. Forde, 2012; Seta ry, 2021; THL, 2023) kanssa.

Yksi keskeinen tutkimuksen esille nostama tema on ajatus oppilaiden yksilöllisyydestä, mikä muistuttaa Jääskeläisen ja kollegoiden (2015) näkemystä siitä, että sukupuolisensitiivinen opetus vaatii herkkyyttä tunnistaa jokaisen

oppilaan yksilöllisyys ja persoonallisuus. Oppilaiden yksilöllisyyden kunnioittamiseen liittyen tutkimuksessa ilmeni myös itsemääräämisoikeuden teema, joka on ajankohtainen uudistuneen translain näkökulmasta. Huhtikuussa 2023 voimaan tullut translainsäädännön uudistus vahvisti sukupuolivähemmistöjen itsemääräämisoikeuden toteutumista (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2023). Mahdollisuus oman sukupuolikokemuksen perusteella tehtävään hakemukseen sukupuolen vahvistamisesta toiseen sukupuoleen kuin mikä on väestötietojärjestelmään merkitty, koskee kuitenkin vain täysikäisiä (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2023). Juridisen sukupuolen vahvistamisen sijaan sukupuolivähemmistöön kuuluvat lapset ja nuoret voivat kuitenkin saada tukea ja tunnustusta omalle sukupuolikokemukselleen koulussa opettajilta, jotka kunnioittavat heidän itsemääräämisoikeuttaan sukupuolisensitiivisten periaatteiden mukaisesti.

Vaikka suurin osa vastauksista mukailee perusopetussuunnitelman (2014) tapaa lähestyä sukupuolta, sekä muun muassa Seta ry:n (2021) ja Terveystieteiden tutkimuskeskuksen (2023) määritelmiä ja käsityksiä sukupuolisensitiivisyydestä, löytyi vastauksista myös julkisessa keskustelussa ja väittelyssä esillä ollut väite sukupuolen määrittymisestä biologian mukaan. Sukupuolen näkeminen kaksijakoisena ei vastaa käsityksiä sukupuolisensitiivisyydestä, jossa sukupuolen moninaisuus ja sukupuolen eri ulottuvuudet otetaan huomioon. Vaikka asiaa katsottaisiin pelkästään biologisesta näkökulmasta, myös biologisessa sukupuolella esiintyy moninaisuutta (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus, 2023). Intersukupuolisilla yksilöillä ilmenee ”kehon variaatioita, joissa sukupuolitettujen piirteet, kuten kromosomit, sukuelimet tai hormonitoiminta, eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypillisiä”, vaan niissä esiintyy luonnollista variaatiota (Seta ry, 2021). Intersukupuolisuus osoittaa, ettei ihmisiä voi luokitella kahteen kategoriaan biologisen määritelmänkään mukaan. Nykyisen tieteellisen käsityksen mukaan sukupuolia ei ajatella olevan vain kaksi, vaan tiedostetaan, ettei sukupuoli määrity yksiselitteisesti ainoastaan biologian ja sukuelimien mukaan, vaan muodostuu ”geneettisistä, kehityksellisistä, hormonaalisista, fysiologisista, psykologisista, sosiaalisista ja kulttuurisista ominaisuuksista” (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus, 2023). Tämän sukupuolen moniulotteisuuden ja moninaisuuden tiedostaminen ja ymmärrys on osa useita

sukupuolisensitiivisyyden määritelmiä (mm. Forde, 2012; Seta ry, 2021; THL, 2023)

Aineistossa esiintynyt näkökulmien ero peilaa julkisessa ja poliittisissa keskustelussakin tapahtunutta väittelyä ja erimielisyyksiä sukupuolen määritelmästä. Haasteista sukupuolen ympärillä käytävässä keskustelussa on kirjoitettu muun muassa Yle Uutisten sivuilla julkaistussa evoluutiobiologian dosentti Markus Rantalan haastattelussa (Sannikka & Nykänen, 2020). Rantalan mukaan keskustelua vaikeuttaa juuri ihmisten eri käsitykset siitä mitä sukupuolella tarkoitetaan, sekä sukupuoli-termin laaja merkitys suomen kielessä. Julkinen keskustelu on jakautunutta ja biologiaa yritetään käyttää apuna sukupuolen moninaisuuden poissulkemiselle. Sukupuolen ymmärtäminen biologian ja kaksijakoisuuden kautta kuvaa aiemmin vallalla olleita käsityksiä sukupuolesta ja osoittaa kuinka vanha tieto ja asenteet voivat vaikuttaa yhä myös koulumaailmassa perusopetussuunnitelman uudistuksista ja ohjeistuksesta huolimatta. Tutkimuksen aineistoista puuttuu vielä tarkempi tieto sukupuolisensitiivisyyttä vastustavista tai asian eri tavalla ymmärtävistä opettajista, sekä heidän käsityksistään ja suhtautumistavoistaan.

Tulokset osoittivat, että opettajien käsityksissä sukupuolisensitiivisyydestä on niin samankaltaisuuksia kuin myös eroavaisuuksia. Luokanopettajien ymmärryksen ja lähestymistapojen yhtenäistäminen voisi vaatia aineistossakin esille tullutta lisä- tai täydennyskoulutusta sukupuolen ja sen moninaisuuden teemoista. Erityisesti sateenkaarinuorten kohtaamisen kannalta voisi olla hyödyllistä kouluttaa opettajia lisää vähemmistöteemoista. Voi myös olla syytä miettiä kuinka hyvin opettajat oikeasti tutustuvat perusopetussuunnitelman sisältöihin ja vaatimuksiin varsinkin oppisisältöjen määrittelyn ulkopuolella.

Tuloksista voitiin huomata, että sukupuolisensitiiviseen lähestymistapaan liittyy alakouluissa myös moninaisia haasteita ja kuinka yhteiskunnassa vallitsevat sukupuolistereotyytiat vaikuttavat moninaisuuden ympärillä käydystä keskustelusta huolimatta yhä myös oppilaisiin. Suurin osa esille nostetuista haasteista käsittelee opettajan autonomian ja vaikutusvallan ulkopuolisia tekijöitä, joiden aiheuttamista esteistä huolimatta luokanopettajat pyrkivät oman toimintansa avulla toteuttamaan sukupuolisensitiivistä opetusta. Opettajien oma halu, tietämys ja osaaminen ei siis takaa sukupuolisensitiivistä kasvatusta ja opetusta, vaan opettajat joutuvat joustamaan periaatteistaan ulkoisten tekijöiden

vaikutuksen takia. Lahelma (2006) on todennut koulujen mahdollisuuksien sukupuolittuneisiin rakennelmiin ja kulttuuriin vaikuttamiseen olevan myös rajallisia. Jotta sukupuolisensitiivistä lähestymistapaa voidaan hyödyntää kokonaisvaltaisemmin, opettajista riippumattomat tekijät kuten wc- ja pukuhuonetilojen vahva kaksijakoinen sukupuolittuneisuus vaativat uusia ratkaisuja. Uusien ratkaisujen myötä muun muassa koulujen tiloista voitaisiin tehdä kaikille oppilaille saatavilla olevia ja turvallisia tiloja.

Kokonaisuudessaan tutkimus vastasi asettamiini tutkimuskysymyksiin ja antoi tietoa siitä miten eri opettajat ymmärtävät sukupuolisensitiivisyyden ja millä tavoin sukupuolisensitiivisyys voi näkyä alakoulun eri tilanteissa. Tutkimustulokset myös kuvaavat yhteiskunnassa tapahtuvaa muutosta sukupuolen määrittelyssä ja moninaisuuden lisääntyvässä huomioimisessa. Tutkimuksen tekemiä havaintoja ja aineistoista nousseita teemoja voidaan hyödyntää jatkotutkimusideoiden keksimisessä ja suunnittelussa.

Mahdollisia jatkotutkimuksia teemaan liittyen voisi olla selvittää, kuinka eri taustatekijät, kuten opettajien ikä, sijainti, koulutus ja työkokemus, voivat vaikuttaa eroihin opettajien käsityksissä sukupuolisensitiivisyydessä tai kuinka eritasoista opettajien perusopetus suunnitelman tuntemus voi olla. Lisäksi voisi olla hyödyllistä tutkia opettajien vuorovaikutusta oppilaiden kanssa erityisesti sateenkaarinuorten näkökulmasta liittyen sukupuolisensitiivisyyteen. Mahdollista olisi myös tutkia tarkemmin miten sukupuolisensitiivinen opetus ja kasvatus voi vaikuttaa juuri sateenkaarioppilaiden peruskoulukokemuksiin. Lisäksi kotien ja koulujen sekä eri opettajien arvojen välille syntyvien ristiriistojen vaikutuksia ja mahdollisia käsittelytapoja voisi olla mielenkiintoista tutkia sukupuolen tai muiden moninaisuus- ja yhdenvertaisuusteemojen kannalta.

LÄHTEET

- Brunila, K., Heikkilä, M., Hynninen, P., Jakku-Sihvonen, R., Lahelma, E., Sunnari, V., Virkkunen, H. & Lehtonen, J. (2011). Sukupuolitietoisuuden lisääminen opettajankoulutuksessa ja oppilaitoksissa opetushallinnon ja projektien tavoite. Teoksessa J. Lehtonen (toim.), *Sukupuolinäkökulmia tutkimusperustaiseen opettajankoulutukseen* (s. 9–31). Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Eskelinen, M. & Itäkare, S. (2020). ”Pidetään huolta, ettei erotella tyttöjen ja poikien juttuja”. Tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja sukupuolisensitiivisyyttä rakentavat diskurssit paikallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti, Vol. 9. nro. (2)*, 197–229.
<https://trepo.tuni.fi/handle/10024/128159>
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere.
- Forde, C. (2014). Is ‘gender-sensitive education’ a useful concept for educational policy? *Cult Stud of Sci Educ* 9, 369–376.
<https://doi.org/10.1007/s11422-012-9432-0>
- Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M. & Kajander, V. (2015). Tasa-arvotyö on taitolaji – Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Opetushallitus.
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/173318_tasa_arvoty_o_on_taitolaji_0.pdf
- Karlson, I. & Simonsson, M. (2011). A Question of Gender-Sensitive Pedagogy: Discourses in Pedagogical Guidelines. *Sage Journals, Vol. 12, Nro. (3)*.
<https://doi.org/10.2304/ciec.2011.12.3.274>
- Lahelma, E. (2006). Gender perspective: a challenge for schools and teacher education. Teoksessa R. Jakku-Sihvonen & H. Niemi (toim.), *Research-based teacher education in Finland - reflections by Finnish teacher educators* (s. 203–213). Suomen kasvatustieteellinen seura.

- MTV Uutiset. (2022). Onko sukupuolisensitiivisyys uusi normi kasvatuksessa? Näin asiantuntija vastaa: "Ainoastaan voitettava". Luettu 28.2.2023 <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/onko-sukupuolisensitiivisyys-uusi-normi-kasvatuksessa-nain-asiantuntija-vastaa-ainoastaan-voitettavaa/8570374>
- Naakka, I. (2017). Sukupuolikeskustelussa ei ole mitään järkeä. Iltalehti. Luettu 28.2.2023. <https://www.iltalehti.fi/pinnalla/a/201711232200554961>
- Naskali, P. (2010). Kasvatus, koulutus ja sukupuoli. Teoksessa T. Saresma, L-M. Rossi & T. Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* (s. 277–287). Vastapaino Tampere.
- Opetushallitus. (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Opetushallitus https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Opetushallitus. (2023). Sukupuolitietoinen opetus ja ohjaus. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/sukupuolitietoinen-opetus-ja-ohjaus>
- Opetushallitus. (2022). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Helsinki: Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_0.pdf
- Opetushallitus. (2018). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Helsinki: Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Sannikka, M. & Nykänen, P. (2020). Nainen, mies, muu, mikä? Keskustelu sukupuolista on hankalaa – evoluutiobiologi määritteli termit selvemmin, THL painottaa moninaisuutta. Luettu 20.4.2023 <https://yle.fi/a/3-11682218>
- Seta ry. (2021). Sateenkaarisanasto. Luettu 14.2.2023 <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>
- Sinnes, A.T., Løken, M. (2014). Gendered education in a gendered world: looking beyond cosmetic solutions to the gender gap in science. *Cult Stud of Sci Educ* 9, 343–364 <https://doi-org.libproxy.tuni.fi/10.1007/s11422-012-9433-z>

- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2023). Laki sukupuolen vahvistamisesta tulee voimaan 3.4.2023. Luettu 18.4.2023. <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/laki-sukupuolen-vahvistamisesta-tulee-voimaan-3.4.2023>
- Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. (2023). Sukupuolen moninaisuus lapsuudessa. Luettu 16.4.2023
<https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuoli/sukupuolenmoninaisuus/sukupuolen-moninaisuus-lapsuudessa/>
- Tampereen yliopisto. (2023). KAS.KAA.120 Kasvatusyhteisöt ja yhdenvertaisuus. <https://www.tuni.fi/fi/opiskelijan-opas/opintotiedot/opintojaksot/otm-8d99b793-6f8e-4f43-a1b0-1cc97fc484df?year=2022>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Sukupuolten tasa-arvo – Tasa-arvosanasto. Luettu 30.1.2023. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto>
- Terveyskirjasto. (2020). Sukupuolen määräytyminen hedelmöityksessä. <https://www.terveyskirjasto.fi/odk00006>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. <https://www.ellibslibrary.com/fi/book/9789520400118>
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). (2023). Hyvä tieteellinen käytäntö. Luettu 15.3.2023 <https://www.tenk.fi/fi/hyva-tieteellinen-kaytanto>

LIITTEET

Liite 1: Kyselylomake

1. Miten itse määrittelet sukupuolisensitiivisyyden/sukupuolitietoisuuden käsitteen?
2. Toteutatko omassa työssäsi sukupuolisensitiivistä/sukupuolitietoista lähestymistapaa? Kuvaile miten tämä näkyy oppisisällöissä ja opetuksen suunnittelussa.
3. Kerro esimerkkejä tilanteista, joissa sukupuolisensitiivisyys/tietoisuus tulee esille alakoulun arjen vuorovaikutuksessa oppilaiden kanssa (muun muassa oppitunneilla, välitunneilla, koulun tapahtumissa).
4. Missä tilanteissa koet sukupuolisensitiivisyyden/tietoisuuden olevan haastavaa ja miksi? (sisäisten tai ulkopuolisten tekijöiden takia)
5. Haluaisitko sanoa vielä jotain sukupuolisensitiivisyyteen/tietoisuuteen liittyen? Sana on vapaa.